

**VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita**

3

Helsinki 1978

ISBN 951-95402-0-2 (koko teos)
ISBN 951-95402-3-7 (osa 3)

Helsingin Paino Oy

Muinaismuistojen valvonta Viipurissa

Viipuri on tuhoutunut kolmisenkymmentä kertaa suurissa kaupunkipaloissa ja lukuisia kertoja sodan runtelemana. Kaupunkilaiset joutuivat enemmän kuin kerran vuosisadassa jälleenrakentamaan kaupunkiaan. Tuho oli jättänyt jälkeensä kiviseinien raunioita, kellarien holveja ja puutalojen savupiippuja, joiden käyttäminen uudelleen ei osoittautunut kannattavaksi. Niinpä Viipurissa, kuten lukemattomissa muissakin tuhoutuneissa kaupungeissa, ensi tehtävänä oli tasata rauniot uuden rakentamisen alustaksi. Maan pinta kohosi silloin entistä ylemmäksi, ja kun tällaista sattui usein, hautautui pinnan alle rakennusten jäännöksiä monen metrin syvyyteen.

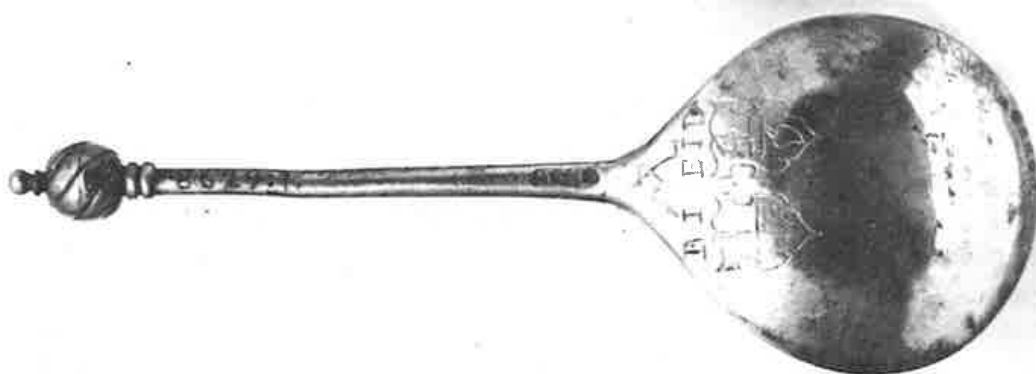
Uusien rakennusten perustuskuoppia kaivettaessa tai uomia vesi- ja viemärijohdoille avattaessa törmättiin usein vanhoihin rakennusjäänteisiin, kellareihin ja hautoihin. Niin ikään sellaisia, ennen tuntemattomia, ilmestyi toisinaan näkyviin suurten rankkasateiden jälkeen. Tällöin puhkesi maan pinta tai katukiveys ja avautuneesta reiästä sen alta saatettiin löytää muinaisia huonetiloja tai niiden osia. Näin kävi mm. v. 1925 Hackmann & C:n ryhtyessä rakentamaan sokerimakasiinia Linnoituksen osan tontille 49 Karjaportinkadun ja Pohjoisvallin välillä. Tällöin törmättiin huoneryhmään, johon kuului mm. tiiliholvisia kellareita, sekä tontin eteläkulmassa naapuritontin 48 rajan ja katulinjan vierellä vanhaan hautausmaahan, joka ilmeisesti oli kuulunut Harmaidenveljesten luostarille.

Sokerivarastorakennuksen piirustukset oli laatinut arkkitehti Uno Ullberg. Kun rakennusjäänteet löydettiin, hän otti yhteyden Muinaistieteelliseen toimikuntaan, jonka toimesta valtionarkeologi Hj. Appelgren-Kivalo saapui tarkastamaan kaivauksia. Niistä oli löytynyt hopealusikka, jossa oli Tott- ja Kurck-sukujen vaakunat. Lusikka oli kuulunut entisen mahtiherran perheelle. Valtionarkeologi vei lusikan mukanaan Kansallismuseon kokoelmiin. Arkkit. Ullberg puolestaan mittautti löydökset ja laati niistä piirustukset Muinaistieteelliselle toimikunnalle.

Tällaisten löydösten ilmaantuminen herätti viipurilaisissa arkkitehdeissä ajatuksen, että niiden kuvaaminen ja kunnostaminen olisi saatava valvonnan alaisiksi. Tätä ajatusta alkoivat kehittää arkkitehdit G. Fraser ja O-I. Meurman. He laativat ehdotuksen erityisen muinaismuistojen valvojan toimen perustamisesta ja neuvottelivat asiasta Muinaistieteellisen toimikunnan johtomiesten kanssa. Tuloksena oli, että Muinaistieteellinen toimikunta kääntyi 13.4.1926 kirjelmällä Viipurin kaupunginvaltuuston puoleen. Vedoten siihen, että Viipuri kaikista Suomen kaupungeista oli se, "jossa menneiltä vuosisadoilta, vieläpä keskiajaltakin, ovat säilyneet useimmat maan päällä vielä pystyssä olevat rakennukset ja jossa maanpinnan alla tavataan tuon tuostakin uusille rakennuksille perustusta kaivettaessa ammuin hävitettyjen rakennusten raunioita", Toimikunta katsoi asialliseksi kääntyä kaupungin puoleen toivoen, että kaupungin taholta asetettaisiin varsinainen muinais-

Vanha kellari Linnoituksen kaupunginosassa. Valok. 1935. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Viipurista löydetty hopealusikka, jossa ovat linnan käskynhaltijan Bertil Iivarinpoika Tottin (1540—1620) ja Elin Jönsintytär Kurjen vaakunat ja nimikirjaimet. Museovirasto.

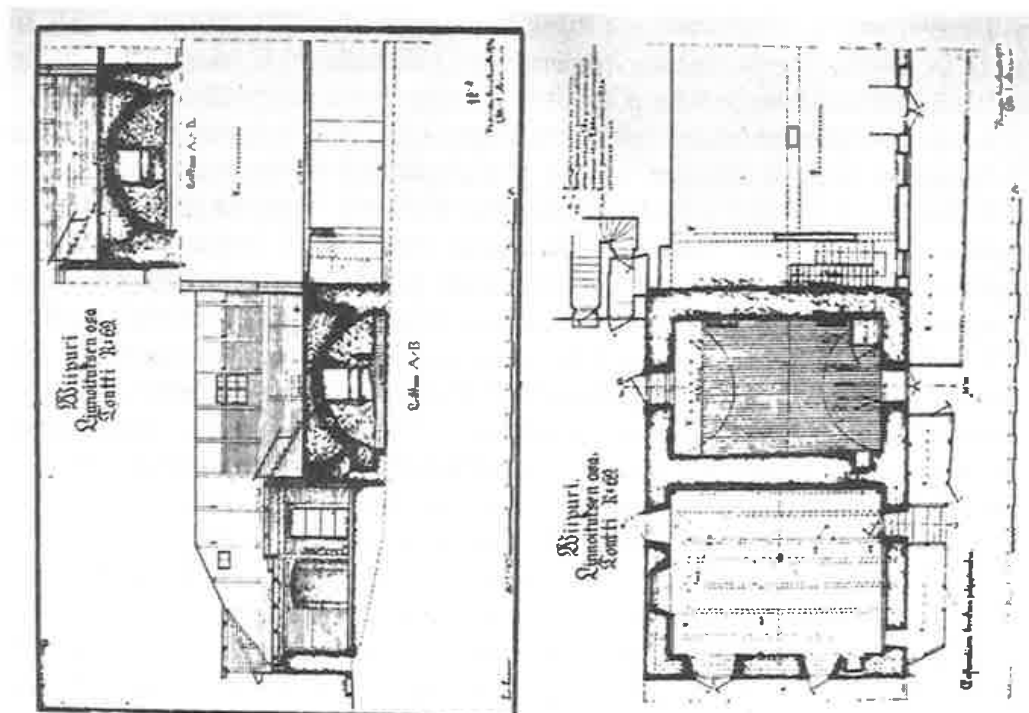
muistojen valvoja sivutoimisena huolehtimaan muinaisjäännösten suojelemisesta ja saattamisesta tieteen käytettäväksi. Hänelle olisi kaupungin myöntävä kohtuullinen palkka ja määräraha toiminnan mahdollistamiseksi.

Asian käsittely sai kaupunginvaltuustossa 15.3.1927 myönteisen ratkaisun, ja valtuusto myönsi sanotun vuoden jälkipuoliskoa varten muinaismuistojen valvojan palkkaukseen sekä käyttövaroiksi 6000 mk. Samalla päätettiin ottaa vuosien 1928 ja 1929 menoarvioon samaa tarkoitusta varten kumpanakin vuonna 12 000 mk. Rahojen käyttämisestä tulisi Muinaistieteellisen toimikunnan antaa valtuustolle selostus, ja kaupungin teknilliset virastot määrättiin antamaan apua Toimikunnan työalaan kuuluvissa satunnaisissa pienemmissä töissä. Kun tämän jälkeen Toimikunnan historiallinen osasto oli hyväksynyt huhtikuun 26. päivänä ohjesäännön puheenaolevaa tointa varten, nimitti sanottu osasto kesäkuun 1. p:nä kaupungin asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin seuraavan kuun alusta hoitamaan muinaismuistojen valvojan tointa. Valtuusto hyväksyi tämän nimityksen 24.6.1927.

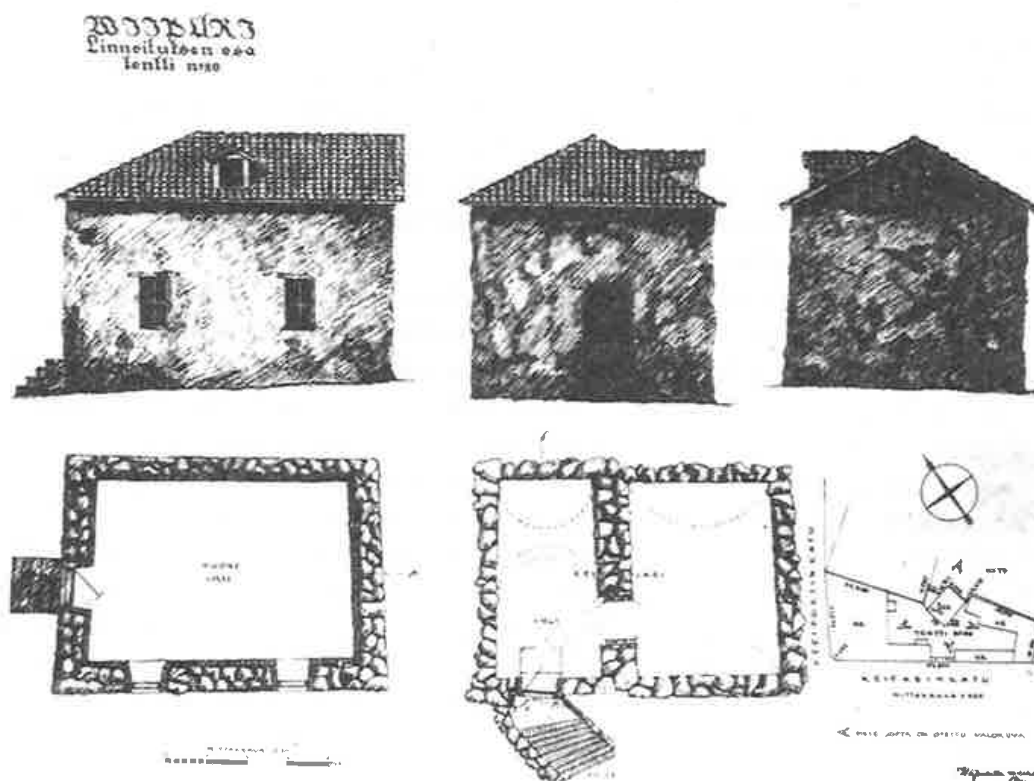
Näiden ja myöhemmin samansuuruisten määrärahojen turvin alettiin sitten muinaismuistojen valvojan toimesta (hänen palkkaansa käytettiin kuukausittain 50 mk) suorittaa ensi kädessä keskiajalta polveutuvien luonnonkivistä rakennettujen talojen mittaaminen ja niiden piirustusten laatiminen. Piirustukset laadittiin kaksin kappalein, joista toiset lähetettiin Muinaistieteelliselle toimikunnalle ja toiset Viipurin museoon. Jälkimmäiset ovat kaikki tuhoutuneet museorakennuksen palossa, kun taas edelliset ovat Museoviraston hallussa. Kaikkiaan kertyi näitä piirustuksia rakennuksista, maan kätköstä löytyneistä kellareista, vallituksiin kuuluvista porttikäytävistä ym. rakennelmista n. 30 kpl.

Mitatut rakennukset ja löydökset ovat enimmäkseen Linnoituksen osasta. Viipurin Linnasaarella puhkesi maa kolmesta kohdasta ja siten löytyi P. Olavin tornin juurelta holvattu kellari, joka kunnostettiin suojaamalla sen holvi betonilla ja asfaltilla sekä turvapäällyksellä. Sinne hankittiin yksinkertainen pöytä- ja penkkikalusto, ja sitä jonkin verran käytettiin esim. Torkkelin Killan kevätretkeilyihin.

Toinen kohde oli Linnasaaren eteläkulmassa, mistä paljastui kokonaan maan alle peittyneen entisen Suutarintornin rauniot osittain säilyneine holvineen ja portaineen. Alin lattiataso oli 7 m nykyisen maanpinnan alapuolella. Sieltä alimmalta tasolta avautui ahdas aukko linnan ja kaupungin väliseen salmeen. Saattoikohan se olla sen tunnelin lähtökohta, jonka oletettiin olleen vedenalaisena yhdyssiteenä linnan ja kaupungin välillä? Eräs kaupungin rakennuskonttorin rakennusmestari kertoi, että salmea ruopattaessa sieltä oli noussut kappale tiilistä seinämuuria, ja eräs valitettavasti unohtamani mieshenkilö kertoi, että hänen poikasena ollessaan oli jokin holviaukko kellarissa Etelävallin varrella olevassa talossa muurattu umpeen, mutta että hän sitä ennen oli lähtenyt tutkimaan mihin se vei. Siitä oli mennyt porrasaskeleita jyrkästi alaspäin, ja hän oli mennyt niitä pitkin, kunnes vesi tässä pimeässä käytävässä oli tullut vastaan. Mitään tutkimusta, joka olisi voinut antaa varmempaa tietoa, ei suoritettu.

Viipurin vanhimaksi raatihuoneeksi otaksutun rakennuksen mittauspiirustuksia 1935.

Luostarinkatu 8:n piharakennuksen mittauspiirustuksia 1935.

Suutarintornin kohdalta löydetyt rakennusjäänteet mitattiin ja piirrettiin, minkä jälkeen ne peitettiin betonilaatalla, johon kuitenkin tehtiin luukku, mistä voidaan päästä tyhjäksi kaivettuun tilaan.

Kolmas kohde linnan alueella sijaitsi saaren pohjoisrantaan seuraavan varastorakennusjonon päässä linnan lounais-koillisen rakennussiiven suunnassa. Sateen siihen puhkaiseman aukon alapuolella todettiin entinen kellari. Sen kunnostamiseen ei kuitenkaan katsottu voitavan ryhtyä.

Kauempana luoteessa kunnostettiin kaupungin kustannuksella kaupunginarkkitehdin johdolla Haminanportit valamalla betonia niiden holvien suojaksi, peittämällä betoni bitumisuojuksella sekä sen päälle palautetulla multa- ja turvekerroksella.

Linnoituksen osan tonttien 89—91 edustalla avautui myös Etelävallin katu-pintaan aukko, joka paljasti sen alla olevat kellaritilat. Niiden lattia oli ulkopuolisen satamatason korkeudella, ja niistä olisi voitu avata pääsy satama-alueelle. Kaupunki ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi niiden kunnostamista, vaan ne täytettiin hiekalla. Semmoisia ne olisivat olleet helpot jälleen tyhjentää, jos myöhemmin olisi tahdottu ottaa ne käytettäväksi.

Kaakompana oli Etelävallia seuranneessa vanhassa kaupunginmuurissa porttikäytävä Panssarilahden bastionin tyvessä, mistä oli ollut pääsy kaupungista rantaan. Se sijaitsi tontin 134 kohdalla, missä Etelävali kääntyi Luostarinkadulle Hovioikeudenkadun päätä kohti. Tämä porttiholvi kunnostettiin kaupungin varoin muinaismuistojen valvojan suunnitelman mukaisesti ja se sai satamanpuoleisen aukon koristeeksi kaksi graniittipalloa.

Panssarilahden bastionilla sijaitseva luonnonkivinen makasiini kaipasi välttämättä korjausta. Muinaismuistojenvalvoja sai siihen tarkoitukseen tarvittavat ylimääräiset varat kaupungilta, ja niin makasiini kunnostettiin ja luovutettiin Viipurin Taiteilijaseuran kokoontumispaikaksi.

Kaupungin keskeisten osien kaakonpuolella olevalla Patterinmäen linnoitusvyöhykkeellä jouduttiin Kalevankadun suunnitellun jatkos avaukseksi purkamaan siinä sijainnut linnake. Ennen sen purkamista linnake mitattiin ja siitä laati piirustukset sekä pienoismallin taiteilija Lauri Välke. Samoin meneteltiin patterivyöhykkeen länsipäässä, missä olevaa linnaketta pidettiin esteenä tuleville sataman laajennuksille.

Linnoitusvyön harjulla Mallaskadun ja Pontuksenkadun linjojen jatkeen välialueella sijainnut linnake muodostettiin v. 1935 arkkit. Uno Ullbergin suunnitelmien mukaisesti ulkoilmateatteriksi. Siinä yhteydessä restauroitiin linnakkeen kivisiä vallinseinämiä. Koko patterivyöhykkeen mittauksen ja linnakkeita esittävät piirustukset vallien sisäisine muurattuine suojahuoneineen ja tykkiasemineen suoritti rakennustoimiston mittausosaston virkailija kartoittaja David Kaijanen.

Asemakaava-arkkitehti Meurmanin siirryttyä Helsinkiin hänet vapautettiin muinaismuistojenvalvojan toimesta 1.6.1937 ja Muinaistieteellinen toimikunta määräsi samasta päivästä alkaen tointa hoitamaan arkkitehti Karl Sigurd Schultzin vuoden ajaksi, minkä jälkeen muinaismuistojenvalvojaksi määrättiin maakunta-arkiston hoitaja maisteri Ragnar Rosén, joka hoiti näitä tehtäviä Talvisotaan saakka. Hänen aikanaan teki Muinaistieteellinen

toimikunta vuoden 1939 menoarvion yhteydessä esityksen maakunta-arkeologin viran perustamisesta Turkuun ja Viipuriin. Tarkoitus oli saada tällaisia virkoja eri kaupunkeihin huolehtimaan oman kaupungin ja maakunnan muinaismuistojen säilymisestä ja tieteellisestä tutkimisesta sekä asianomaisen kaupungin museon hoidosta. Nämä maakunta-arkeologit tulisivat olemaan valtion virkamiehiä ja saamaan valtiolta tarpeelliset määrärahat toimintaansa varten. Esitys ei kuitenkaan ole johtanut tuloksiin.

Arkkitehti Schultzin toimintavuonna alettiin marraskuun puolivälissä suorittaa järjestelmällistä vanhojen kaupunginmuurien, talojen ja kellareiden mittaustyötä, jota työtä hoiti rakennusmestari P. Heiskanen.

Kun Viipuri Jatkosodan elokuussa oli jälleen suomalaisten hallussa, suoritutti Toimikunta professori Meurmanin ja Viipuriin lähettämänsä arkkitehti E. Kartanon avulla tarkastuksen Viipurin linnassa, jotta pahimmat vauriot saataisiin korjatuiksi kaupungin sotilashallinnon toimesta. Sotilashallintopiiri lupasikin huolehtia kattojen korjauksesta ja ikkuna-aukkojen peittämisestä. Toimikunta katsoi myös, että olisi ryhdyttävä valokuvaamalla säilyttämään kaupungin vanhimpien osien, erittäinkin Linnoituksen osan, rakennusmuistoja. Pienet keskiaikaiset rakennukset sekä ns. Raadintorni olisi saatava katetuksi. Tästä Toimikunta teki esityksen sotilashallinnolle. Kun maaseurakunnan, ent. Mustainveljesten, kirkon tontille piti avattaman sankarihaudat Viipurin maalauskunnan kaatuneille, laati suunnitelman prof. Meurman, ja taiteilija O. Nurmi lähetettiin valvomaan kaivauksissa mahdollisesti esiin tulevia rakennusjätteitä.

Kun kaupunki oli v. 1942 jälleen myöntänyt varoja muinaismuistojenvalvojan palkkaamiseen, määräsi Toimikunta tähän tehtävään taiteilija Lauri Välskään maaliskuun 1. päivästä alkaen. Hän toimikin tässä tehtävässä Viipurin venäläisille luovuttamiseen asti.

Toimikunta katsoi, että kaupungin vanhimmat osat olisi säilytettävä mahdollisuuden mukaan entisensä kaltaisina, ja esitti myös, että saari, jolla linna sijaitsee, sekä P. Annan Kruunun varustusalue julistettaisiin asemakaavalain mukaisiksi "vanhoiksi kaupunginosiksi", mitä varten niiden asemakaavoittaminen annettaisiin erityisen asiantuntijalautakunnan tehtäväksi. Valokuvauksia varten kaupungin jälleenrakennussuunnittelun pohjaksi Toimikunta sai valtiolta käytettäväkseen 25 000 mk, ja työn suoritti Valokuvausliike Kolmio. Siten saatiin 400 valokuvaa. Myös mittaamalla ja piirtämällä koetettiin saada erinäisiä kohteita kuvatuiksi. Niinpä Raadintornin kuvaamiseen käytettiin 4500 mk. Sotilashallintoa pyydettiin erityisesti korjauttamaan pikaisesti linnan makasiini- ja porttirakennus, josta ennen sotia oli laadittu piirustukset ja löydetty eräitä umpeenmuurattuja vähäisiä huonetiloja. Pienet keskiaikaiset kivirakennukset Luostarinkatu 8:ssa ja 10:ssä, vanhan tuomiokirkon kellotorni ja sen viereinen rakennus Luostarinkadun varrella sekä Haminan portti kaipasivat kiireellisiä suojelutoimenpiteitä. Palaneen museon tontilla suoritettiin Suomen Museoliiton varoilla kahden kuukauden aikana kaivauksia mahdollisten museoesineiden löytämiseksi.

Vielä v. 1943 antoi Toimikunta Päämajan sotahistorialliselle toimistolle lausunnon ja pyynnön Viipurin linnan tutkimisesta, mikä olisi tehtävä, ennen kuin linnan vastaisesta käytöstä tehtäisiin päätökset.

Viipurin maaseurakunnan kirkon uudelleenrakentamisesta oli tehty päätös, minkä vuoksi Toimikunta antoi taiteilija O. Niemen tehtäväksi sen perustusten tutkimisen. Kaivaukset kestivät lähes kaksi kuukautta, ja kustannettiin osaksi Toimikunnan, osaksi lahjoitusvaroin. Suunnitelman kirkon uudelleen rakentamiseksi teki arkkitehti Martti Paalanen. Myös vanhan keskiaikaisen tuomiokirkon jälleenrakentamisesta oli seurakunta tehnyt päätöksen ja anonut sen tutkimista varten opetusministeriöltä 50 000 mk. Tuomiokirkokoseurakunta ryhtyi myös toimenpiteisiin piirustuskilpailun julistamiseksi. Toimikunta valitsi palkintolautakuntaan puolestaan jäseneksi valtionarkeologi Nordmanin. Viipurin menetys keskeytti nämä aiheet.

Muinaismuistojenvalvoja Välke joutui puolestaan paikallisena toimihenkilönä avustamaan ja osallistumaan edellä mainittuihin Toimikunnan järjestämiin tehtäviin.

Mainittakoon lopuksi itsenäisyydenaikamme Viipurille tärkeimmän muinaismuiston kunnostaminen, joka tapahtui v. 1923 ja siis ennen muinaismuistojenvalvojan toimen perustamista. Se oli Pyöreän Tornin korjaaminen ja muodostaminen historialliseksi kahvila-ravintolaksi. Sen suoritti arkkitehti Uno Ullberg Viipurin Teknillisen Klubin tukemana. Ennen sen toteuttamista arkkitehti Ullberg mittautti ja laati piirustukset tästä rakennuksesta ja taiteilija Välke teki mustaliitupiirustuksia tornin sisäosista. Valmistuttuaan Pyöreästä Tornista tuli Viipurin huomattavin nähtävyys.